

MALDOS Į SENUOSIUS LIETUVIŲ IR PRŪSŲ DIEVUS XIV–XVII a. RAŠYTINIUOSE ŠALTINIUOSE

RIMANTAS BALSYS

Klaipėdos universitetas

Straipsnio objektas – maldų į senuosius lietuvių ir prūsų dievus tekstai.

Darbo tikslas – aptarti XIV–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotų maldų (maldų fragmentų), kuriomis kreipiamasi į ikikrikščioniškuosius lietuvių bei prūsų dievus, paskirtį, adresatą, meldimosi laiką ir vietą, maldų sakytojus, taip pat šių maldų sklaidą vėlesniuose šaltiniuose, sąlytį su krikščioniškomis nekanoninėmis maldomis bei tautosakiniais maldelių, užkalbėjimų, palinkėjimų tekstais.

Tyrimo metodai – gretinamasis, aprašomasis.

Žodžiai raktai: malda, dievai, apeigos, užkalbėjimai.

Malda religijotyrintinkų, mitologų, etnologų apibrėžiama kaip „Dievo garbinimas ir adoravimas“ (Carmody 2001: 16); „mintinis ar žodinis žmogaus kreipimasis į dievybę“ (LE XVII 168); „tam tikras tekstas, kalbamas ar skaitomas tikinčiųjų; religinis mistinis kreipimasis į dievą, šventuosius“ (LKŽ VII 789–790). 1991 m. išleistame „Religijotyros žodyne“ malda apibūdinama kiek plačiau, nurodant, jog tai – kreipimasis į dievybę žodžiais ar mintimis norint užmegzti su ja ryšį, gauti iš jos pagalbos, pagarbinti ją arba atlikti ritualinę priedermę (RŽ 235)¹. Atrodo, jog visos išvardytos formuluotės labiau tinka krikščioniškai maldai apibūdinti, nes jose pabrėžiamas kreipimasis į dievą ar šventuosius.

Ikikrikščioniškojo laikotarpio maldos, Daivos Vaitkevičienės teigimu, priskirtinos bendram maldelių žanrui ir laikytinos tautosakiniu arba sutautosakėjusiu literatūriniu tekstu, balsiai ar mintyse sakomu bendraujant su dievybe arba su garbinimo objektu (žr. Vaitkevičienė 2004).

Lietuvių kalboje žodžiai *malda*, *meldžiu*, *maldau*, Kazimiero Būgos nuomone, radosi iš kitos artimos „minkštumo“ arba „lankstumo“ sąvokos: lot. *mollis* ‘minkštas, lankstus’, got. *mildeis* ‘malonus’, sen. vok. aukštaičių *milti* ‘draugiškas, geras, malonus’. Tad senovės lietuviui sakinyš „meldžiu dievą“ reiškė „minkštinu dievą“, „lenkiu dievą“ (Būga 1959: 16).

¹ Pagal tai, kokia intencija į dievybę kreipiamasi, maldos skirstomos į padėkos, permaldavimo, prašymo ir garbinimo maldas (žr. LE XVII 169).

Iki šiol maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus sistemingai bemaž netyrinėtos arba tirtos tik tiek, kiek siejasi su kitu tiriamuoju objektu, pavyzdžiui, aukojimais, senųjų dievų charakteristikomis (žr. Usačiovaitė 2005: 43–122; Balsys 2006: 88–94, 141–148, 201–204, 305–309)².

Nors žinių, jog baltai „dievui prideramą garbę“ skyrė lapuočiams medžiams, kalvoms ir uoloms, negęstančiai ugniai bei skaidriems vandenims, gausu dar XI–XIII a. rašytiniuose šaltiniuose, tačiau pirmasis maldos į senuosius baltų dievus tekstas (tiksliau – maldos fragmentas) užrašytas tik 1351 m. Dubnicos kronikoje.

Kur kas daugiau maldų (jų fragmentų) į senuosius lietuvių ir prūsų dievus užfiksuota XVI a. šaltiniuose: „Sūduvių knygelėje“ randame du, Luko Davido kronikoje – vieną, Jono Lasickio veikale – tris ir Motiejaus Strijkovskio kronikoje – du maldų tekstus.

Dar kelias skalvių ir nadruvių žemdirbių šventėse girdėtas maldas XVII a. pabaijoje užrašė (arba perpasakojo savais žodžiais) Matas Pretorijus.

1. Dubnicos kronika (1351 m.)

Seniausias baltams priskiriamas tekstas³, kuriuo kreipiamasi į ikirikščioniškąjį dievą, užfiksuotas Dubnicos kronikoje. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio ir Vengrijos karaliaus Liudviko sutarties sutvirtinimo metu (1351 m. rugpjūčio 15 d.) Kęstutis ir visi lietuviai rankas ir veidus išsitėpė aukojamo jaučio krauju „lietuviškai šaukdami: *Rogachina roznenachy gospanany*“. Kronikos autorius pateikia ir šūksnio paaiškinimą lotynų kalba: *Deus ad nos et animas, cornutum respice*. Lietuviškai jis verčiamas šitaip: „Dieve, dėl mūsų ir mūsų sielų pažvelk į raguotį. Šiandien įvykdoma mūsų žadėtoji sutartis“ (BRMSŠ 1 403, vertė Dalia Dilytė).

Akivaizdu, jog apeigos aprašytojas nemokėjo lietuvių kalbos⁴, todėl užrašė tik maldos (priesaikos) arba maldos (priesaikos) fragmento garsus, kuriuos, kaip jau yra pastebėjęs Juozas Jurginis, „užrašė be žodžius skiriančiųjų ženklų“ (Jurginis 1976: 49). O štai maldos vertimas, pritariant Elvyrai Usačiovaitei, vertintinas kaip kitos religijos atstovo, t. y. krikščionio, komentaras (Usačiovaitė 2005: 107).

Antonis Mierzyński bene pirmasis ėmėsi šio teksto tyrimo, pastebėdamas, kad sakinytis yra užrašytas tuo metu Lietuvoje labai paplitusia gudų kalba. *Deus ad nos* esą atitinka iškreiptą žodį *gosponany*, tai turėtų reikšti *gospod s nami*; *cornutus* glūdi žodyje *rogachina*, o *respice* – *roznenachy* (imperatyvinė forma iš žodžio *rozeznati* ‘pažvelgti, įsitikinti’; Mierzyński 1896: 78).

² Kiek plačiau nagrinėtos tautosakinės maldelės (ypač į jauną mėnulį) ir užkalbėjimai, kurių, pasak Jono Balio, pateikėjai dažniausiai neskiria nuo maldelių, nes „pačius užkalbėjimus dažniausiai vadina „maldelėmis“ (žr. Balys 1951: 10; Greimas 1990: 172–173; Vaitkevičius 1999: 188).

³ Užrašytas tik teksto fragmentas, todėl sunku tiksliai nustatyti, prie kurio žanro – priesaikos ar maldos – jį reikėtų priskirti. Tikėtina, jog į priesaikos tekstą paprasčiausiai galėjo būti įterpti ir maldos žodžiai.

⁴ Alvydas Nikžentaitis spėja autorių buvus vengrą (žr. BRMSŠ 1 401).

K. Būga manė priešingai, esą maldos (priesaikos) žodžiai, „kurie iš pirmojo akies užmetimo kiekvienam pasirodys svetimi, yra neabejotinai lietuviški“. Kronikos tekstą kalbininkas skaidė į pavienius žodžius, mėgindamas ieškoti jų prasmės, tačiau galop apsiribojo pastebėjimu, kad „Kęstutis siekdamas šaukiasi vienop Dievap“, ir kad „Tasai Dievas, kuriop siekiantysis šaukiasi, turi pažvelgti in siekiančiojo sielą (animus, naruos) ir atnašaujamaį jautį“ (Būga 1907: 160). Kaip matome, šis aiškinimas bemaž pažodžiui atitinka lotyniškąjį komentarą. Tiek A. Mierzyńskio, tiek K. Būgos pastangas iššifruoti maldos (priesaikos) tekstą dar 1938 m. išleistame veikle „Kęstutis: Lietuvių tautos gynėjas“ supeikė Antanas Kučinskas (1938: 129).

Naują kalbamojo teksto šifruotę pateikia Albinas Jovaišas. Jis mano, kad šia malda buvo kreipiamasi į dievą Perkūną, ir atkreipia dėmesį (kaip ir K. Būga), jog skiemenų suskirstymas į tris grupes nereiškia, jog frazę sudaro trys žodžiai. Maldos (priesaikos) tekstą jis perskaito šitaip: „Perkūne, rūgoki norus neklausančius pono, t. y. Kęstučio“ (Ulčinaite, Jovaišas 2003: 16–17). Kad malda (priesaika) turėjusi būti skirta Perkūnui, A. Jovaišo manymu, rodo žodis „rūgoki“, nes „rūgoja, grumzdžia, bara būtent perkūnas“ (ten pat).

Šiai prielaidai pagrįsti galima rasti ir daugiau argumentų. Antai pagal Georges'o Dumézilio teoriją, trys aukščiausieji dievai atstovauja trimis socialiniams sluoksniams (žr. Dumézil 1958: 18–19), o XIII–XIV a. dievų panteone atmosferos valdytojas Perkūnas visai pagrįstai laikytinas ir karo bei karių globėju (žr. Beresnevičius 2004: 151; TLPRŽ 135; Vėlius 1986: 16⁵). Tad tikėtina, jog kaip tik jo vardu galėjo būti sutvirtinama sutartis. Sprendžiant iš gausių tautosakos pavyzdžių, užrašytų XVIII a.–XX a. pradžioje, galima įtarti, jog ir liaudiškoje tradicijoje kurį laiką dar buvo prisiekiami bei sutartys sutvirtinamos Perkūno vardu. Tai rodytų išlikęs posakis: „Kad tau galą liežuvio Perkūnas nutrenktų, kam sumelavai!“, arba paaiškinimas, už ką baudžia Perkūnas: „žmogų, kuris peraria ežią, muša Perkūnas“ (žr. Balys 1998: 46, 78). Ežia – tai rėžio ar lauko riba, siena (žr. LKŽ II 1169), žyminti arba skirianti vieną žemės sklypo savininką (bendruomenę) nuo kito. Tokios ežios perarimas ir laikytinas nusistojusių ribų, t. y. nerašytos sutarties, pažeidimu, už tai, pasak cituoto tikėjimo, ir baudžias Perkūnas (plg. genčių ar valstybių žemių ribas žymėjusių akmenų perkėlimą, siekiant užvaldyti svetimą teritoriją; žr. Žulkus 2004: 179). Suprantama, tiek šios maldos (priesaikos) teksto priskyrimas Perkūnui, tiek suminėti argumentai tokiai prielaidai pagrįsti yra diskutuoti. Juk tiek pat galima hipotezė, kad kunigaikštis Kęstutis prisiekė kurio nors kito XIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimo dievo (pvz., Andajaus, Divirikso, Žvėrūnos, Teliavelio, Zuikių dievo, Medinos) vardu. Juk Andajus ar Nunadievis daugelio mitologų priskiriami aukščiausiųjų dievų kategorijai (plačiau žr. Balsys 2006: 20–22), o Nunadieviui, N. Vėliaus manymu, galėjo priklausyti ir juridinė funkcija (žr. Vėlius 1986: 13–14). XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje užrašytose sakmėse bei pasakose ši funkcija priskiriama

⁵ Tiesa, Norbertas Vėlius mano, jog dievas, kuris lotyniškai vadinamas *Deus*, turėtų būti suprantamas ne kaip bendrinis, o kaip tikrinis vardažodis. Tai, pasak mokslininko, leidžia manyti, jog aukojama „Nunadievi tipo dangaus dievui“ (Vėlius 1986: 24).

dievui. Jis baudžia žmogų už įvairių taisyklių ir nustatytų normų laužymą – sukčiamumą, vagystes, melavimą ir pan. (žr. MT IX 136–252).

Dėl maldos (priesaikos) adresato galima ginčytis, o maldos (priesaikos) sakytojas, sykiu ir pagrindinis visos sutarties sutvirtinimo apeigos atlikėjas, yra kunigaikštis Kęstutis. Šioje situacijoje jis galėtų būti kvalifikuojamas kaip valdovas, kartu turintis ir žynio funkcijų. Tokiais pat iš dalies laikytini ir legendiniai kunigaikščiai Šventaragis, įsteigęs aukštuomenės nekrokulto centrą, bei jo sūnus Skirmantas, toje pačioje vietoje pastatęs Perkūno šventvietę (BRMŠ 2 380–381, 464). Valdovo-žynio institucija (beje, gerai žinoma ir kitų indoeuropiečių religijose), Gintaro Beresnevičiaus teigimu, Lietuvos teritorijoje galėjusi gyvuoti kaip tik XIII–XIV a., iki visiškai nutrūkstant valstybinei karių ir valdovų religijai, Lietuvai apsikrikštijus (žr. Beresnevičius 2004: 71).

Dar atkreiptinas dėmesys į tai, jog Kęstutis ir juo sekę visi apeigoje dalyvaujantys lietuviai maldos (priesaikos) žodžius taria išsitepę veidus aukojamo jaučio krauju. Kraujas (krūvina auka) religijų istorijoje yra viena iš būtinų sąlygų, kad atliekamas veiksmas (susitarimas, prašymas ir t. t.) būtų sutvirtintas arba įdvasintas, t. y. įgytų kūną ir sielą⁶.

Panaši tradicija išliko ir XVII–XIX a. žemdirbių apeigose. Antai M. Pretorijaus teigimu, XVII a. pabaigoje aukojimui papjauto ožio kraujas būdavo surenkamas ir juo tepami gyvuliai (karvės, arkliai, kiaulės), kad būtų vaisingesni, taip pat vartojamas gyvuliams ir žmonėms gydyti (BRMŠ 3 298).

2. „Sūduvių knygelė“ (1520–1530 m.)

Apie 1520–1530 m. nežinomo autoriaus vokiečių kalba parašytoje „Sūduvių knygelėje“ randame du maldų į senuosius prūsų dievus tekstus.

2.1. Ukapirmo (ir žemės dievo Puškaičio) vaidila (zegnotas), pasak šio šaltinio, šaukiasi prašydamas sugauti vagis, kad šie negalėtų pereiti per sieną:

O du mechtiger Gott des himmels vnd des gestirnes, durch deine krafft vnd macht gebeut deinen knechten, auff das dir deine Ehre nicht entzogen werde, das dieser Dieb nicht möge Rast noch Ruche haben, es sei dann, er komme wider vnd bringe was gestolen Ist.

O galingasai dangaus ir žvaigždžių dieve, per savo jėgą ir valdžią valdyk savo tarnus, kad tavo garbė nebūtų atimta, kad šis vagis negalėtų rasti ramybės ir poilsio, nebent tik tada, jeigu jis ateitų ir atneštų kas pavogta (BRMŠ 2 140, 154).

Paskui vaidila pakelia kaušelį ir stebi alų. Jeigu alus su puta, tai prašymas išklausytas. Tada vaidila užbaigia „šventu Jėzaus vardu ir taria: Vardan Tėvo † ir Sūnaus † ir Šventosios Dvasios †“ (BRMŠ 2 154).

XVII a. pabaigoje rašytame M. Pretorijaus veikale beveik toks pat tekstas jau priskiriamas būrėjui iš putų, t. y. putoniui (*Puttons*). Pasak autoriaus, sužinojęs, į kurią

⁶ N. Vėliaus manymu, net ir aukojamo jaučio spalva (žala) greičiausiai turėjo asocijuotis su kraujo spalva (žr. BRMŠ 1 402).

pusę nuėjo vagis, būrėjas iš putų pripylė puodelį alaus, pastatė jį ant žemės, žiūrėjo į dangų ir meldėsi:

Maloningasai žemės ir dangaus Dieve, tu, žvaigždžių viešpatie, kad neišblėstų tavo šlovė, savo galia liepk savo tarnui, kad vagis, pavogęs tą daiktą, tol nenurimtų, kol jo vėlei neatneš (BRMSŠ 3 278).

XIX–XX a. užrašytų užkalbėjimų tikslas yra toks pat – „priřti“, t. y. sulaukyti, vagį, kad šis su pavogtu daiktu negalėtų toli nubėgti ir nerastų niekur ramybės. Tarp daugybės užkalbėjimų tekstų pasitaiko ir gana artimų „Sūduvių knygelėje“ paskelbtai maldai. Tokiu, pavyzdžiui, laikytinas J. Balio pateiktas užkalbėjimas: „Aš meldžiu tavęs, šventa Traice, teikis mane išklausti ir tą vagį, kas man tą ir tą savo nedorybe yra paėmęs, tai kad jam niekur nė kokio ramumo nebus, kol jis man atneš“ (Balys 1951: 1 92).

Dar kartą atkreiptinas dėmesys į tai, jog malda į Ukapirmą baigiama „šventu Jėzaus vardu“. Vadinas, jau XVI a. pradžioje Sembos sūduviai nebeapsitikėjo vien savo senųjų dievų galia, todėl kreipimasi į Ukapirmą sustiprina ir krikščioniškojo dievo vardu (plg. įprastą religijų kaitos procese pavyzdį, kai aiškinamasi, kuris dievas galingesnis). Hipotetiškai galima teigti, kad M. Pretorijaus aprašytas būrėjas (putonis) savo malda jau kreipiasi į krikščioniškąjį dievą. Ilgainiui radosi, bent jau Žemaitijoje, tikėjimas, kad apvogtajam reikia kreiptis į šv. Antaną ir Kretingoje užpirti mišias (TD I 344).

2.2. Antroji „Sūduvių knygelėje“ užrašyta malda skirta dievui Pergrubriui. Ją prieš pavasarinį arimą, laikydamas į viršų iškeltą alaus kaušelį, kalba viršaitis:

du grosser mechtiger Gott Pargrubrius du treibest den winter hinweg vnd gibst In allen landen laub vnd gras, wir bitten dich, du wollest unser getreide auch wachsen lassen vnd dempfen alles vnkraut.

O didysis ir galingasis dieve Pergrubriau (*Pargrubrius*), tu išgeni žiemą ir gražini visam kraštui lapus ir žolę, mes prašom tavęs, kad tu augintum ir mūsų javus ir užgožtum visas piktžoles (BRMSŠ 2 130, 145).

Knygelės duomenimis, tuo pačiu metu taip pat arba labai panašiai kreipiamasi ir į dievą Perkūną (kad jis suteiktų maloningo ir ankstyvo lietaus ir nublokštų Pikulą kartu su jo pavaldiniais), galingąjį dievą Svaikstiką („kad jis savo šviesa tinkamu ir geru laiku apšviestų javus, žolę ir gyvulius“), Pilnytį („kad jis leistų augti didelėms, gražioms varpoms“). Viršaitis, kreipdamasis į kiekvieną dievą, nuleidžia kaušelį žemyn, įsikanda dantimis, pakelia, išgeria ir neliesdamas rankomis meta jį per galvą; kaušelis pakeliamas, atnešamas atgal ir pripiltas alaus vėl pastatomas priešais viršaitį (BRMSŠ 2 144–145).

„Sūduvių knygelėje“ dar teigiama, kad panašios maldos į minėtus dievus kalbamos ir rudenį: „jei javai gerai nusisekė“, dievams Pergrubriui, Perkūnui, Svaikstikui bei Pilnyčiui dėkojama nuėmus derlių, o jei „javai neužderėjo arba buvo blogai sudoroti“, prašoma juosius „būti jiems ateinančiais metais maloningesnius“ (BRMSŠ 2 146).

Sekdami „Sūduvių knygele“, informaciją apie šiuos dievus, o sykiu ir maldų tekstus XVI a. pakartojo (kartais šį tą pridėdami ir nuo savęs) Jonas Maleckis-San-

deckis⁷, Jonas Bretkūnas, Aleksandras Guagninis, Motiejus Strijkovskis, Jonas La-sickis.

XVII a. pabaigoje pavasario šventė, M. Pretorijaus liudijimu, švenčiama jau ne Pergrubrius, o Dievo arba Žemynėlės garbei. Tada, pasak autoriaus, „meldžia Die-vą tinkamu metu teikti lietu ir giedrą, paséliams leisti gražiai suvešėti ir javams bran-dą siųsti <...>“ (BRMŠ 3 287). Visas maldos tekstas neužrašytas, tik perpasakoti kai kurie jos fragmentai, tačiau ir iš perpasakojimo matyti, jog besimeldžiančiųjų siekis tebėra tas pats, nors kreipiamasi jau į krikščioniškąjį dievą.

Su maldomis į Pergrubrių sietinos Jurginių giesmės, kurios ir XX a. antroje pu-seje giedotos rytų bei pietryčių Lietuvoje. Šv. Jurgio (panašiai kaip ir Pergrubrius) prašoma sušildyti žemę, „kad žolalė užaugtų <...>, kad rugeliai užaugtų <...>, kad pažaliuot gi mano medeliai <...>“ (Kudirka 1997: 10–14). Su prašymu į krikščioniš-kąjį dievą kreipiamasi ir Žemaitijoje. Liudviko Adomo Jucevičiaus teigimu, švento Jurgio dieną voliojamasi po rugių lauką kartojant: „Dieve! Augink, Dieve! Augink, Dieve!“ (Jucevičius 1959: 199).

Grįžtant prie „Sūduvių knygelėje“ užrašytų maldų tekstų, pažymėtina, jog abiem atvejais maldas kalba prūsų žynys (viršaitis, vaidila, zegnotas). Vadinas, galima teigti, kad XVI a. pradžioje Prūsiose tebefunkcionavo senasis žynių luomas, atlie-kantis tarpininko funkcijas tarp kaimo bendruomenės ir dievų per svarbiausias metų šventes (pvz., darbų pradžios ir pabaigos), ištikus nelaimei ir panašiai.

Abiem atvejais prūsų žynių elgsena prieš maldą arba jos metu turi aiškių bendrumų. Atrodo, kad malda turi pasiekti dievus, reziduojančius danguje, nes pirmuoju atveju vaidila (viršaitis) kalba maldą žiūrėdamas į dangų ir iškėlęs rankas aukštyn, o antruoju – išgerdamas alaus kaušėlį be rankų ir sviesdamas jį per galvą aukštyn (žr. BRMŠ 2 145, 154). Dar vienas bendrumas – abiem atvejais vartojamas alus, kuris, sprendžiant iš įvairių XV–XVII a. prūsams priskiriamuose rašytiniuose šal-tiniuose minimų apeigų, papročių, tikėjimų, burtų, buvo ritualinis gėrimas, turėjęs užtikrinti, kad prašymas, malda, užkalbėjimas, burtažodis pasiektų dievus.

Dar atkreiptinas dėmesys, jog maldas vaidila (viršaitis) kalba patalpoje. Net ir prieš pavasarinį arimą maldomis į dievus kreipiamasi ne lauke, o suėjus į „vieną namą“ (žr. BRMŠ 2 145). Tikėtina, jog šitaip siekiama apsisaugoti nuo kunigų ir įvairių vizitatorių, XVI a. stropiai vykdyusių vyskupų reikalavimą, kad Semboje, kurioje tuo metu gyventojų daugumą sudarė prūsai ir sūduviai, neliktų senojo tikė-jimo apeigų.

⁷ Pažymėtina, kad J. Maleckis-Sandeckis, nors ir naudojosi „Sūduvių knygelės“ informacija, patei-kia kiek kitokį maldos į Pergrubrių tekstą: „Tu išveji žiemą, tu sugražini pavasario žavesį. Tavo dėka pražysta laukai ir sodai, tavo dėka sužaliuoja girios ir miškai“ (BRMŠ 2 208). Tai jau pašlovinimo malda, kuri, skirtingai nei ankstesnioji, nesibaigia prašymu auginti ir prižiūrėti javus. Nors, kita vertus, J. Maleckis-Sandeckis galėjo užrašyti (perrašyti) iš „Sūduvių knygelės“ tik dalį maldos teksto, nes kitų autorių – J. Bretkūno, A. Guagninio, M. Strijkovskio – šios maldos sekiniai identiški arba gana artimi pirminiam šaltiniui (žr. BRMŠ 2 313, 493, 549).

3. Luko Davido kronika (1583 m.)

„Sūduvių knygelėje“ užrašytoms maldoms gana artima ir užrašytoji L. Davido kronikoje. Ją aukojimo metu „pas ligonį ar rūpesčių prispaustą“ kalba taip pat vaidila, prašydama, kad dievai apsaugotų „ši dievobaimingą žmogų“. Pasak autoriaus, malda vaidila kalba prūsiškai, tačiau užrašyta ji vokiečių kalba:

O Jr Beschirmer, O Jr Barmherzigen Götter, helfet diesem Wiertte, wen er des Morgens aufstehet vnd des Abents wenn er spate zu Hause kompt. <...> O Jr milden Götter, helfet dieser Wiertinne, dem Sohne, der Tochter, das Jnen in allem Jrem Vornehmen alles glücklich vnd woll gehe, O Jr milden Götter helfet das dieses frommen Mnes Sehlen nimmermehr mö gen ledig stehen, das es möge viel Pferde haben vnd dieselben gesundt bleiben. O Jr milden Götter helfet das auch dieses Mnes Küestrenge nicht ledig liegen, behütet Jn vnd sein Hauß, O milden Götter, vor feuer, fur Wasser etc. O Jr milden Götter, Nehmet vnser Gebett an, die vir nun berühren die Stücke vnser Gebeths. <...> O Jr milden Götter, alle vnser Vnglück treibet vber die Sehe, da keine Nessell wechset vnd da kein Han kreeth.

O jūs globėjai, o jūs gailestingieji dievai! Padėkit šiam šeiminkui, kai jis keliasi ryte ir kai vėlai vakare grįžta namo. <...> O jūs gerieji dievai, padėkite šiai šeiminkei, sūnui, dukrai, kad jiems laimingai ir gerai sektųsi visi darbai. O jūs gerieji dievai! Padėkite, kad šio dievobaimingo žmogaus pjautuvus niekada nestovėtų be darbo, kad jis turėtų daug arklių ir kad jie nesirgtų. O jūs gerieji dievai, padėkite, kad šio žmogaus karvių pasaitai nestovėtų tušti, apsaugokit jį ir jo namus, o gerieji dievai, nuo ugnies, nuo vandens ir t. t. O gerieji dievai, priimkite mūsų malda, kuria mes šloviname jus. <...> O jūs gerieji dievai, visas mūsų nelaimes nuvykite už jūros, kur neauga dilgėlės ir negieda gaidys (BRMŠ 2 253, 285).

Nuolat pasikartojantis kreipinys „O jūs gerieji dievai“ rodytų, jog su prašymo malda kreipiamasi į aukščiausiuosius prūsų dievus. Pasak L. Davido kronikos (tas pat pasakytina ir apie kitas XVI a. prūsų kronikas), aukščiausieji prūsų dievai yra Patrimpas, Patulas ir Perkūnas (žr. BRMŠ 2 280).

Kronikos duomenimis, ožio aukojimas, kurio metu kalbama ir ši malda, atliekamas jaujoje, t. y. ten, kur galima kūrenti ugnį. Nuošalus jaujos pastatas, matyt, dar pasirenkamas ir dėl to, jog vengiama viešumos. Greičiausiai dėl tos pačios priežasties apeigoje dalyvauja tik „keletas vyriškos lyties asmenų“, o žmonos bei tarnaitės, L. Davido teigimu, ten neleidžiamos (žr. BRMŠ 3 283). Kaip ir „Sūduvių knygelėje“, vaidila malda kalba laikydamas rankoje specialų iš jaučio rago pagamintą geriamąjį indą, pripiltą alaus. Sukalbėjęs malda, vaidila jį išgeria.

Aptariamiosios maldos į aukščiausiuosius prūsų dievus pabaiga gana artima XIX a.–XX a. pradžios užkalbėjimų tekstams, kuriais siekiama ligas, negalavimus išvaryti toliau nuo žmonių gyvenamų vietų: „Saulės vardu, perkūno grousmu tau, drugy, insakou, tavi varou nog žmonių, nog gyvulių, nog poukščių, nog kiekvieno gyvo garo žaliosna giriosna, klampiosna balosna, tamsuosna raistuosna, kur saulė nemato, kur žmonės nevaikščioja, gyvuliai nebraidžioja ir paukščiai nelakioja“ (TŽ 4 507).

4. Jono Lasickio „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“ (1582 m.)

Šiame XVI a. pabaigoje rašytame ir 1615 m. išleistame J. Lasickio veikalė užfiksuotos trys trumpos maldos į senuosius žemaičių dievus.

4.1. Pirmoji malda skirta linų ir kanapių⁸ dievui Vaižgantui. Pasak J. Lasickio,

Trečią dieną po Ilgių merginos garbino dievą Vaižgantą (*Vaizganthos*), kad iš jo malonės turėtų pakankamai linų ir kanapių. Pati aukščiausia mergina, prisipylusi į sterblę paplotėlių, vadinamų sikiais (*Sikies*), stovėdama viena koja ant suolo, kairę ranką iškėlusį aukštyn, laiko joje arba liepos, arba guobos plačią žievę (iš jos jie sau net apavą pinasi), dešinėje rankoje turi alaus ąsotį ir šitaip kalba: „*Waizganthos deuaite auing mani linus tei ilgies, ik mani, nie duok munus nogus eithi*“ – „Vaižgante, dievaiti, išaugink man tokius aukštus linus, kokia aš aukšta esu, ir neleisk mums nuogiems vaikščioti“. Paskui išgeria ąsotį (mat ir moterys mėgsta išgerti) ir, vėl jį pripylusi, išlieja ant žemės dievui; paplotėlius taip pat išbarsto iš sterblės, kad dievukai, jeigu yra kokių kartu su Vaižgantu (*Waizgantho*), galėtų pavalgyti. Jeigu po viso to ji tvirtai stovi, širdy visi tiki, kad kitais metais bus puikus linų derlius. O jei griūdama kita koja atsispiria, kyla abejonė dėl būsimo derliaus (BRMŠ 2 583, 596).

Malda linų dievui Vaižgantui iš kitų šio laikotarpio maldų išsiskiria tuo, jog kalba ją mergina. Etnografų duomenimis, istoriniais laikais kaip tik moterys buvo linų pluošto rankiotijos, vėliau – linų augintojos ir jų pluošto apdirbėjos (Dundulienė 1990: 87–88). Matyt, dėl tos pačios priežasties dar ir XX a. pirmoje pusėje tikėta, jog linus reikia sėti šv. Elenos ar šv. Petronėlės dieną (gegužės 22 ir 31) arba tiesiog sėjant žiūrėti, „kad būtų moteriškos patronkos diena, tada jie esti geri ir našūs, dideli ir tankūs“ (Balys 1986: 60–61).

Apeigos, kurios metu malda kreipiamasi į Vaižgantą, laikas – trečioji diena po Ilgių, tai yra tas laikas, kai pradedami minti linai bei kanapės (žr. Vyšniauskaitė 1983: 143; Balsys 2006: 144). Taigi tikėtina, jog malda į Vaižgantą kreipiamasi ne tik siekiant gero linų ir kanapių derliaus kitais metais, bet ir tikintis ilgo šiųmetinių linų ir kanapių pluošto.

Sprendžiant iš J. Lasickio aprašymo, malda į Vaižgantą kreipiamasi patalpoje (troboje arba jaujoje, kur laikomi, džiovinami, minami linai ir kanapės), dalyvaujant visiems šeimynykščiams, o gal ir visai kaimo bendruomenei.

Su jau aptartomis „Sūduvių knygelės“ bei L. Davido kronikos maldomis šią maldą sieja ritualinio gėrimo – alaus vartojimas.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, siekiant gero linų derliaus, jau kreipiamasi į krikščioniškąjį dievą: „Viešpatie, padėk paauginti linus“ arba „duok, Dieve, visų daliai: ir man, ir vaikams, ir biedniems, kas reikalaus!“ (Vyšniauskaitė 1983: 116). Viena maldų į krikščioniškąjį dievą gana artima ir J. Lasickio užrašytajai: „Dieve, tu matai, kad aš nuogas, palaimink mano linus“ (ten pat: 115).

⁸ Daugelis mitologų Vaižgantą linkę laikyti tik linų, linininkystės dievu. Tačiau kanapės, kaip ir linai, XV–XVIII a. dabartinės Lietuvos teritorijoje buvo labai dažnai sėjamos. Jų pluoštas naudotas virvėms, maišams, tinklams, audimo nytimams gaminti (žr. LE X 421–423).

4.2. Antroji J. Lasickio užrašyta malda skirta deivei Gabijai, į kurią kreipiamasi rudeni, jaujoje prieš külę džiovinant javus. Tada, autoriaus teigimu,

jie turi maldauti deivę Gabiją (*Gabie*) šitokiais žodžiais: „*Gabie deuaite, pokielki garu, nu-leiski kibirxtu*“ – „Gabija, dievaite, pakelki liepsną ir neleiski kibirkščių“ (BRMŠ 2 597).

Iš gana fragmentiško J. Lasickio aprašo nėra aišku, nei kas maldą kalba, nei kokia yra besimeldžiančiojo laikysena, nei kas šioje apeigoje dalyvauja. Tikėtina, jog į jaujos Gabiją su prašymu kreipiasi ūkio šeimininkas, besirūpinantis, kad džiovinant jaujoje javus ugnis nepridarytų nuostolių. Mat, etnografijos šaltinių duomenimis, XVI–XIX a. valstiečiai javus kuldavę savo šeimos jėgomis, t. y. priklausomai nuo ūkio dydžio galėjo kulti vyrai ir moterys, šeimos nariai ir samdiniai. Bet kuriuo atveju jaujoje kūrenamos (krosnyje arba duobėje) ugnies priežiūra, šeimynos žadinimas buvo ūkio šeimnininko rūpestis (Dundulienė 1991: 313). Dėl čia suminėtu dalykų (kreipiamasi į jaujoje deginamos ugnies dievybę, maldą sako šeimnininkas, meldžiamasi külės metu) malda į Gabiją gretintina su M. Pretorijaus užrašytomis maldomis į Gabjaujį.

To paties prašoma – kad ugnis ramiai per naktį miegotų, nevaikščiūtų ir namų neuždegtų – ir XIX a.–XX a. pradžioje gausiai užrašytose maldelėse, kurias kalba namų židinio priežiūra besirūpinančios moterys: „Šventoji ugnele, mano sugobta – gobėk, mano sužiebta – žibėk“ (Kaltinėnai); „Šventa Gabėta, sugobta gobėk, sužiebta – žibėk“ (Kaltinėnai); „Šventa Ugnija, mygok užklota“ (Viduklė); „Gabieta, ipūsta žibėk, apkopta gulėk“ (Užventis); „Ugnele, Gabietėle, sukopta miegok, užžiebta žibėk ir visados man padėk“ (Kražiai); „Ugnate, Tobijate, ilsėkis ramiai, nevėdinama nevėdinkis“ (Kruopiai); „Gabija, Agota, žibi sukurta, mygok užklota“ (Laukuva); „Miegok, ugnele, miegok, Gabietėle, kaip aš atsikelsiu, tave gyvą rasiu (Kelmė) (Balys 1998: 8–9).

Tiesa, XX a. pradžioje vis dažniau greta / vietoj Gabijos maldelėse minima šv. Agota, o dar vėliau sakoma, kad gaspadinė, kurdama ugnį, turi sukalbėti tris „Sveika, Marija“ prie šv. Agotos ir šv. Matildos (ten pat: 8; Senvaitytė 2005: 67).

Palyginę XVI ir XX a. užrašytus tekstus, pastebime, kad jų nei turinys, nei pasiskirtis nepasikeitę. Pakito tik adresatas – XVI a. dar kreipiamasi į senąją ugnies deivę Gabiją, o XX a. – į šv. Agotą.

4.3. Trečioji J. Lasickio užrašyta malda, kuri kalbama pavasarį lankant laukus, skirta dievui Perkūnui. Pasak autoriaus,

Perkūnas (*Percunos*) jiems yra griausmo dievas, į kurį, griaudžiant danguje, žemdirbys, nusimęs kepurę, nešdamas per savo žemę ant pečių lašinių paltį, kreipiasi šitokiais žodžiais: „*Percune deuaite niemuski vnd mana, diewu melsu tawi palti miessu*“ – „Susilaikyk, – sako, – Perkūne, ir mano laukui nuostolių nepadaryk, o aš tau šitą paltį duosiu“ (BRMŠ 2 581, 593).

Dar pastebima, kad liūčiai praėjus žemdirbys tą mėsą suvalgo pats.

Ši maldelė yra susilaukusi įvairių interpretacijų⁹ (žr. Balys 1937: 200, 1998: 75; Greimas 1990: 460; Slaviūnas 1997: 333), o jos atspindžių gausu XIX a. pabai-

⁹ Jos tekstą siūloma skaityti trejopai: a) „Perkūne dievaiti, nemuški ant manęs, Dievą melsiu, tau paltį mesiu“; b) „Perkūne dievaiti, nemuški ant mano dirvų, melsiu (meldžiu), tau paltį mesiu“; c) „Perkūne dievaiti, nemuški ant mano dirvų, melsiu (mesiu) tau paltį mėsos“ (Balys 1937: 200).

gos–XX a. pradžios tautosakoje (žr. Balys 1998: 75–76; Slaviūnas 1997: 333–334; Lasickis 1969: 80). Minėtina, kad ir tokia J. Balio paskelbta maldelė: „Perkūne dievaiti, susimilk ant mūsų, nustumk tą tamsybę ant tyrų, o mes būsim paklusnūs iki pabaigos svieto“ (Balys 1937: 201). Prašymo esmė bemaž nesikeičia ir kreipiantis į krikščioniškąjį dievą: „Apsaugok, Dieve, nuo Perkūno, žaibo, nuo audros, nuo visokios velnio galybės“; „Nuo perkūnijos ir audrų, kuriuos tu, Viešpatie, atpirkai savo brangių krauju, apsaugok Viešpatie“ (ten pat: 201–202).

Dar pažymėtina, jog tiek maldos tekstas, tiek komentarai užrašyti apie senąją religiją bei su ja susijusias apeigas menkai tenusimanančio krikščionio. Lašinių suvalgymas, palydint šią apeigą malda, kreipimusi į dievą Perkūną, yra ne kas kita, kaip aukojimo ritualas. Jo metu su Perkūnu dalijamasi aukojamu maistu (šiuo atveju – lašiniiais), prašant jį prižiūrėti, saugoti nuo ledų pasėlius. Toks pat paprotys užrašytas XX a. pirmoje pusėje Alsėdžiuose: „Šv. Jurgio rytą šeimininkas paima lašinių paltį ir apeina visas dirvas. Paskui parėjęs namo tuos lašinius su visa šeimyna suvalgo. Taip daro todėl, kad iš laukų būtų toki sotūs, kaip tą rytą iš tų lašinių“ (Balys 1986: 134). Iki pat XX a. pirmosios pusės išliko paprotys per svarbiausias metines šventes (dažniausiai – trečiąją ar ketvirtąją Kalėdų, Velykų dieną, Sekminių dieną, kuri dar vadinama „ledų diena“) atlikti tam tikras apeigas (pvz., nunešti į lauką margučių kevalus arba per Velykas valgytos mėsos kaulus ir juos užkasti), kad ledai javų neišmuštų (Dundulienė 1991: 118; Balys 1986: 134, 1995: 99; Greimas 2005: 460–462). Tokiame kontekste artimu J. Lasickio užrašytai apeigai reikėtų laikyti paprotį eiti melstis į bažnyčią trečiąją Kalėdų, Velykų dieną ir per Sekmines, „kad Dievas duotų gražų orą ir gerai javus užaugintų“ (žr. Greimas 2005: 460), arba „sukalbėti visą rožančių ir atgiedoti šv. Antano litaniją“, kad ledai pasėlių nenaikintų ir jie gerai augtų (Balys 1986: 143).

Visos trys J. Lasickio užrašytos maldos priskirtinos prašymo maldų tipui ir yra susijusios su žemdirbių gyvenimo rūpesčiais – pastatų, laukų apsauga, geresnio, gausesnio derliaus siekimu. Šias maldas kalba ne senosios religijos kulto tarnai kaip kad „Sūduvių knygelėje“ ir L. Davido kronikoje, o patys žemdirbiai.

5. Motiejaus Strijkovskio kronika (1582 m.)

M. Strijkovskio veikale „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronika“ randame du maldų į senuosius dievus tekstus. Malda į dievą Ganiklį čia užrašyta pirmą ir vienintelį kartą. Kitą maldą, skirtą dievui Žemininkui, sekdami M. Strijkovskiu, yra paskelbę ir vėlesni autoriai – A. Guagninis, J. Lasickis, M. Pretorijus.

5.1. Pasak M. Strijkovskio, Ganikliui „aukodavo eržilų, jaučių, ožių ir kitų gyvulių pautus, kai tuos gyvulius romydavo, o piemenų aukas degindavo ant didelio tam tyčia parinkto akmens“ sakydami:

Jak ten kamień twardy, niemy i nieruszający się, tak też, o Dziewie musu Goniglis! Wilcy i wszyscy drapieźni zwierze niechaj się nie mogą ruszyć, aby bydłu naszemu, twojej obronie zleconemu, szkodzić nie mogli.

Kaip tas akmuo kietas, nebylus ir nejudrus, taip, o dieve mūsų Ganikli (*o Dziewie musu Goniglis*), vilkai ir visi kiti plėšrūnai tegu negali pajudėti ir padaryti žalos mūsų gyvuliams, tau globoti pavestiems (BRMŠ 2 513, 547).

Tai prašymo malda, kurią, išginęs gyvulius ir norėdamas apsaugoti juos nuo vilkų, greičiausiai kalba kerdžius. Kaip tik kerdžius dar ir XIX bei XX amžių sandūroje, išginęs gyvulius, bent kelis kartus poteriaudamas eidavo aplink bandą ir „burtų keliu“ išrinkdavo vilkams skirtą gyvulį (Balys 1937: 37–39). Beje, XIX a. raštijoje ir pats kerdžius vadinamas ganikliu (žr. LKŽ III 103).

O štai XVII a. pabaigoje, M. Pretorijaus liudijimu, panašiomis maldomis nadruviai arba skalviai, gindami gyvulius į ganyklas, kreipdavosi į krikščioniškąjį dievą ir šv. Jurgį:

šeimininkas <...> apeina gyvulius tris kartus kalbėdamas maldą, kad Dievas jo gyvulius saugoti teiktųsi. Taip pat dėkoja, kad ligi šiol juos išlaikė, ir galiausiai kreipiasi į šv. Jurgį, prašo, kad jo gyvuliams būtų maloningas, kad savo pėsekiams ir kurtams, t. y. lokiams, vilkams, lapėms, neleistų jiems kenkti (BRMŠ 3 289).

Taip pat, M. Pretorijaus duomenimis, elgiamasi ir uždarant gyvulius į tvartus rudenį:

Mielas Dieve, dėkoju tau, kad mane, namiškius ir mano gyvulius maloningai išlaikėi, apsaugojai nuo ligų ir t. t. Žvėrys (vilkai) man nieko bloga nepadarė ir t. t.; tu šventasai riteri Jurgi, dėkoju tau, kad nepjudei savo šunimis (suprask lokiais ir vilkais) mano gyvulių ir t. t. Mielas Dieve, mes uždarysime gyvulius į tvartus, palaimink juos, kad šienas, šiaudai, grūdai, vanduo ir kt. būtų jiems gardūs, pasotink juos tvarte, kelyje, darbe, apsaugok nuo burtininkų, vagių ir t. t. (BRMŠ 3 295).

Labai panašią maldelę XX a. pradžioje Dzūkijoje užrašė Vincas Krėvė-Mickevičius: „Šventas Jurgi, vilkus pažabok, šituos gyvulius saugok. Neskirk vilkui nei karvės, nei kiaulės, nei paršiuko, nei teliuko, nei mažo ėriuko. Laisk vilkam gaudzic cik kiškius, lapes, miško žvėris“ (TŽ 4 508).

Toks pats tikslas – gyvulių apsauga nuo laukinių žvėrių – išliko ir XX a. pradžios užkalbėjimų tekstuose; tarp jų, beje, pasitaiko ir gana artimų M. Strijkovskio užrašytai maldai: „šventas Petras išsitraukė savo raktus ir užrakino vilkų gerkles, kad jie kojų nepajudintų, jokių nelaimių nepadarytų ir nuo kelio pabėgtų. Amen“ (Balys 1951: 89).

5.2. M. Strijkovskis išsamiai aprašo ir Žemininkui pagerbti skirtos šventės apeigas, kurių metu „žynys arba pagonių kunigas“, o juo sekdami ir visi dalyviai, kreipiasi į dievą Žemininką:

To tobie Ziemienniku, boże nasz! Ofiarujemy, i czynimyc dzięki, żeś nas roku przeszlego dobrze zdrowych w okwitości wszech dóbr, zboża i majętności zachował i scycił, i od ognia, żelaza, powietrza morowego i wszelkich nieprzyjaciól naszych obronić raczył.

Čia tau, o Žemininke (*Ziemienniku*), dieve mūsų, aukojame ir dėkojame, kad tu praeitais metais laikei mus sveikus ir visokių gėrybių pritekusius ir mūsų javus ir mantą laikei ir saugojai ir nuo ugnies, ir nuo geležies, nuo maro ir nuo visokių priešų ginti teikeisi (BRMŠ 2 515, 548).

Dar kartą į Žemininką, pasak M. Strijkovskio kronikos, žynys kreipiasi aukodamas (mesdamas) jam po gabaliuką kiekvieno patiekalo:

To tobie, Ziemiennik, boże nasz! Racz ofiary nasze przyjąc a laskawie tych potraw pożywać.

Čia tau, o Žemininke (*Ziemiennik*), o dieve mūsų! Teikis aukas priimti, o tuos patiekalus maloningai valgyti (BRMŠ 2 515, 548).

Panašus tekstas užfiksuotas ir 1600 m. jėzuitų ataskaitoje. Šią maldą „nustatytu metų laiku, surinkus iš laukų derlių“, pasak šaltinio, taip pat kalba žynys arba aukotojas:

O Deus, inquit, optime propitius nos hac aestate respexisti, frugumque copiam dedisti; quare ades, et fruiere, sequenti postmodum aestateplura habiturus, si nos pluribus cumulaeris bonis.

O Dieve, kuo geriausiai ir palankiausiai mumis šią vasarą rūpinaisi ir gausų derlių davei; taigi ateik ir naudokis [tuo, kas aukojama]; kitą vasarą taip pat daug [aukų] gausi, jeigu mus apibersi gėrybėmis (BRMŠ 2 620, 627).

M. Strijkovskio užrašyta malda į Žemininką yra gretintina ir su M. Pretorijaus XVII a. pabaigoje paskelbtomis maldomis į Žemėpatį ir dievą. Jas, laikydamas rankoje ašotį, jau kalba namų šeimininkas. Padėkojęs dievui ir Žemėpačiui, kad teikėsi rūpintis juo, jo namais bei visa, kas juose yra, šeimininkas muša gaidį arba vištą ir meldžiasi:

Mielas dieve Žemėpati, priimk maloningai šią dovaną, būk mums palankus ir t. t. (BRMŠ 3 301).

Panašiomis maldomis į dievą bei Žemėpatį, M. Pretorijaus duomenimis, kreipiamasi ir švenčiant įkurtuves (žr. BRMŠ 3 303).

Tiek XVI a., tiek XVII a. pabaigoje užrašytų maldų paskirtis ta pati – padėkoti Žemininkui, Žemėpačiui, dievui už praėjusių metų gėrybes ir paprašyti jų malonės kitamet. Skiriasi tik maldų sakytojai: XVI a. meldžiasi žynys / pagonių kunigas, XVII a. pabaigoje – šeimininkas. Tiesa, XVII a. pabaigoje maldoje greta senojo dievo Žemėpačio jau minimas ir krikščioniškasis dievas (tas pats procesas, kaip matysime, pastebimas ir analizuojant kitas M. Pretorijaus užrašytas maldas).

6. Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (XVII a. pabaiga)

Jau ne vieno tyrinėtojo pastebėta, kad rašydamas veikalą M. Pretorijus naudojo „Sūduvių knygelės“ ir ankstesnių autorių (J. Lasickio, M. Strijkovskio bei kitų) duomenimis (žr. BRMŠ 3 100–106), tad kai kurios XVI a. užrašytos maldos (kaip sekiniai) minimos ir šiame kūrinyje. Tačiau M. Pretorijus iš to meto gyventojų užrašė ir į savo veikalą įdėjo ir tokių maldų, kurios iš ankstesnių šaltinių nežinomos. Minėtinos maldos į Žemyną bei Gabjaujį.

6.1. M. Pretorijaus liudijimu, Žemynos garbei atliekamos žemynėliavimo apiegos per visas svarbesnes šventes (mėšlavežio, sėjos, ganiavos baigimo, derliaus, arba sambarių, kūlės pabaigtuvių, arba gabjaujos, šventes, vestuves, krikštynas), šermenis, laidotuves, įkurtuves, taip pat šventinant sodybą ar net arklius ir karves (žr. BRMŠ 3 284, 300). Žemynėliaudamas šeimininkas pirmiausia kreipiasi į krikščioniškąjį dievą:

Du Gnädiger Gott, du hast mir gegeben diese deine Gabe, seegne es nach deiner Mildigkeit, laß mich weiterhin mehr deinen Seegen genies.

Maloningasis Dieve, tu davei mums šias savo dovanas, laimink jas iš savo geraširdiškumo, leisk man toliau daugiau tavo palaimos patirti (BRMŠ 3 187, 292).

Paskui skiriama malda Žemynai¹⁰:

*Zemyne zedkellei zydek ruggeis, mezais ir wissseis jauweis, buk linksmas, Diewe, ant mussu, pri tu mussu darbu Szwents Angelas pributu ir piktu zmozgu priszalin nukraipik, kad mus ne apioktu*¹¹ (BRMŠ 3 292).

Trečiaja malda šeimininkas dėkoja krikščionių dievui:

Gott, Herr Gott durch deine Gnade haben wir deine Gaben nunmehr vom Felde eingegugstet, du hast uns Gesundheit gegeben, daß wir alles verrichten u nun deine Gaben ausdreschen u zu unserm Nutzen gebrauchen können.

Pone Dieve, štai mes iš tavo malonės jau sudagojom tavo dovanas iš lauko, tu teiki mums sveikatos, kad galime visus darbus nudirbti, tavo dovanas iškulti ir savo naudai suvartoti. Dėkui tau už tai (BRMŠ 3 187, 292).

Ši malda, M. Pretorijaus liudijimu, baigiama sukalbant „Tėve mūsų“ (BRMŠ 3 292).

Ketvirta malda skirta ir krikščioniškajam dievui, ir Žemynai:

Gott u auch du Zemynele, siehe wir schenken dir diesen Hahn u Henne, nimm sie auf als ein Opfer /:Geschenk:/ so aus gutem Hertenzen von und geschiehet.

Dieve ir tu Žemynėle (*Zemynele*), atsižvelk, jog mes dovanojam tau šitą gaidį ir vištą, priimk juos kaip auką (dovana), mūsų aukojamą iš grynos širdies (BRMŠ 3 188, 293).

Po jos vėl sukalbama „Tėve mūsų“, „Tikiu“ bei Dešimt Dievo įsakymų (BRMŠ 3 293). Šventė baigiama tokia šeimininko malda:

Nun du Seegensreicher Gott, wir haben nach unserem Vermögen diese Feyer geheiliget, Dir zu Ehren geschlachtet, diese Speise u Trank verzehret, siehe uns mit gnädigen Augen an, u seegne unser Getreydigt daß wir mögen auskommen, jedem gerecht werden, bewahre uns...

¹⁰ Matyt, maldelės į Žemyną skyrėsi priklausomai nuo to, kokia proga rengiama šventė. M. Pretorijaus teigimu, šventinant arklius, į Žemynėlę kreipiamasi taip: *Zemynele buk linksma ant musu ir manu arkliu*; per krikštynas: „Būk maloningas kūdikiui!“; per šermenis: „Būk linksma Žemynėle (*Zemynele*), maloniai priimk šią sielą ir saugok ją“ (BRMŠ 3 306, 319, 322).

¹¹ Panašią maldą apie 1740 m. pateikia ir Jokūbas Brodovskis: *Tirsztas krums, dirma Rassa, brandze Warpa, Zeminele ziedkele, iszlaikyke sveikatoje ir gerybeje; zegnog valgomus, geremus, sejemus, akejemus; ant szos zemineles ziedkeles pasidziaugtis [duok?], apsergek nūg Alkana zweris* (žr. Balys 1998: 3). Apie 1866 m. prie Mažeikių užrašyta literatūrinė maldos versija: „Žeminėle mus kavok, / Dirvas mūsų peržegnok, / Peržegnok girias, laukus, / Kluonus, lankas ir šlaitus“ (Balys 1998: 3).

Štai, palaimingasis Dieve, pagal savo išgales šią šventę atšventėme, tavo garbei šviežios pasidarėme, šiuos valgius ir gėrimą suvalgėme ir išgėrėme, žvelk į mus maloningomis akimis ir laimink mūsų javus, kad viskam ištektume, su visais atsisteistume, apsaugok mus... (BRMŠ 3 190, 294).

Pažymėtina, jog pagrindinis žemynėliavimo apeigų atlikėjas ir maldų sakytojas yra šeimininkas, be jo, dalyvauja tik šeimos nariai, t. y. pati ir vaikai. Pats šeimininkas parenka ir žemynėliavimui tinkamą vietą bei laiką. M. Pretorijaus duomenimis, minėtos apeigos paprastai atliekamos vakare, kai nesitikima, „kad kas svetimas ateitų“. Tai rodytų, jog XVII a. pabaigoje į senuosius dievus kreipiamasi laikantis dar griežtesnių saugumo priemonių nei XVI amžiuje. Atkreiptinas dėmesys ir į šeimninko bei apeigoje dalyvaujančių šeimos narių elgseną maldų metu. Prieš maldą Žemynėlei šeimininkas tris kartus nulieja apeiginio gėrimo ir meldžiasi, laikydamas rankoje ašotį su alumi, o kreipdamasis į krikščioniškąjį dievą klaupiasi, abiem rankomis iškelia aukštyn kepalėlių duonos (žr. BRMŠ 3 292–294).

M. Pretorijaus aprašytas laikotarpis apibūdinamas religinio sinkretizmo terminu, tad nieko stebėtino, kad XVII a. pabaigoje maldose greta minimi ir žemės deivė Žemyna, ir krikščioniškasis dievas, Žemynai nuliejama alaus, o į krikščioniškąjį dievą kreipiamasi klūpant. Panaši tradicija Lietuvos kaime tam tikrais atvejais išsilaikė iki pat XX a. vidurio. Tipiškas pavyzdys – sukalbėjus poterius, bučiuoti žemę, o pabučiavus kreiptis į ją maldele: „Žeme, motina mano, aš iš tavęs esu, tu mane šeri, tu mane nešioji, tu mane po smerčio pakavosi“ (žr. Balys 1998: 4).

6.2. M. Pretorijus išsamiai aprašo ir ugnies, javų bei jaujos dievo Gabjaujo garbei rengiamos šventės apeigas, kurių metu (panašiai kaip ir žemynėliaujant) šeimininkas maldomis pagrečiui kreipiasi į Gabjaujį, Žemynėlę ir į krikščioniškąjį dievą.

Pirmąją maldą Gabjaujui kalba visi apeigoje dalyvaujantys vyrai. Šeimninkui brūkliu mušant aukojamą gaidį, vyrai, pakėlę akis ir rankas aukštyn, prašo Gabjaujo malonės:

Gabjauga sey frölich u sey auch uns gnädig.

Gabjauji (*Gabjauga*), būk linksmas ir mums maloningas (BRMŠ 3 191, 296).

Antrąją maldą Gabjaujui šeimininkas kalba paėmęs į rankas pašventintą alaus pripiltą kaušelį:

Wieszpatie Diewe Gabjaugia, mes taw padekajowom, iog galeiom tawo Szittos gerrus dowanus gerrai iszdirpti (BRMŠ 3 296).

Po šitos maldos, M. Pretorijaus teigimu, pagerbiami ir apeigoje dalyvaujantys krikščionys – sukalbama rytmetinė ir vakarinė malda, kuri užbaigiama:

Vardan Dievo Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios. Amen (BRMŠ 3 296).

Galiausiai šeimininkas nulieja iš kaušelio alaus ir kreipiasi malda į Žemynėlę. Matyt, šios maldos tekstas yra toks pat, kaip ir kalbėtos per sambarį, tad M. Pretorijaus užrašyta tik jos pradžia:

Zemynele, buk linksma ir Zydek mussu Ruggeis (BRMŠ 3 296).

Po maldos į krikščioniškąjį dievą, kuria vaikai ir šeimynykščiai dėkoja „mielam tėtui, mamai, šeimnininkui, šeimninkei“ ir prašo jiems sveikatos bei palaimos, šventę, M. Pretorijaus liudijimu, užbaigia pats šeimnininkas. Laikydamas rankoje kaušelį su alumi, jis dar kartą malda kreipiasi į dievą Gabjaujį:

Miels Diwe Gabjaugia, mes taw graszei atlikkom, buk linksmas, musu Diwele, perzegnūkus, musu waikus, zeimyna, nameles, trobeles, galwyes, jaweles... (BRMŠ 3 296–297).

Maldos į Gabjaujį priskirtinos padėkojimo-prašymo maldų tipai. Visoms apeigoms (kaip ir žemynėliaujant) vadovauja ir maldas kalba šeimnininkas. Besimeldžiančiojo laikysena tokia pat, kaip ir per žemynėliavimo apeigas. Į Gabjaujį kreipiamasi pakėlus rankas arba rankoje laikant pripiltą kaušelį, į Žemyną – nuliejant alaus.

Glaustą informaciją apie maldų į senuosius lietuvių ir prūsų dievus rūšį, meldimosi laiką, vietą, maldos sakytą ir jo laikyseną žiūrėkite žemiau pateikiamoje lentelėje.

Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XIV–XVII a.

Šaltinis, metai	Dievybė, į kurią meldžiamasi	Maldos tipas	Vieta	Laikas	Kas meldžiasi	Besimeldžiančiojo laikysena	Pastabos
Dubnicos kronika, 1351	Dievas, (Perkūnas?)		Laukas	Ruduo	Kunigaikštis, visi lietuviai	Išsitepa rankas ir veidą aukojamojo gyvulio krauju	–
Sūduvių knygelė, 1520–1530	Ukapirmas	Prašymo	Patalpa	–	Vaidila (zegnotas)	Sėdasi ant kėdės, žiūri į dangų, pakelia rankas	Kartoja maldą, kol ant alaus atsiranda putų. Maldą baigia šventu Jėzaus vardu
	Pergrubrijus, Perkūnas, Svaistikas, Pilnytis	Prašymo	Patalpa	Pavasaris, prieš arimą	Viršaitis, dalyvauja visa kaimo bendruomenė	Pakėlęs kaušelį su alumi	Pakelia kaušelį dantimis, išgeria ir neliesdamas rankomis meta jį per galvą

Lentelės tęsinys

Šaltinis, metai	Dievybė, į kurią meldžiamasi	Maldos tipas	Vieta	Laikas	Kas meldžiasi	Besimeldžiančiojo laikysena	Pastabos
L. Davido kronika, 1583	Patrimpas, Perkūnas Patulas	Prašymo	Patalpa	–	Vaidilutis	Laikydamas rankoje degantį pagalį / alaus pripiltą ragą	Dalyvauja vien vyrai
J. Lasicio „Apie <...> dievus“, 1582	Vaižgantas	Prašymo	Patalpa	Ruduo (po Ilgių)	Aukščiausia mergina	Stovėdama viena koja ant suolo. Kairėje rankoje gėrimo indas, dešinėje – alaus ąsotis	Sukalbėjusi malda, išgeria ąsotį, kitą – išlieja dievui ant žemės
	Gabija	Prašymo	Patalpa	Ruduo (suvežus javus)	Žemdirbiai	–	–
	Perkūnas	Prašymo	Laukas	Pavasaris (lankant pasėlius)	Žemdirbys	Nusiėmęs kepurę, nešdamasis paltį lašinių	Sukalbėjęs malda, suvalgo lašinius
M. Strijkovskio kronika, 1582	Ganiklis	Prašymo	Laukas	Pavasaris (romijant gyvulius)	Kerdžius, piemenys	–	Degindami gyvulių pautus ant didelio akmens
	Žemininkas	Padėkojimo	Patalpa	Ruduo (nuėmus derlių)	Žynys, kelių kaimų bendruomenė	Mušdamas pagaliu aukojamą gyvulį	–
M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybės <...>“, XVII a.	Žemyna, Dievas	Prašymo	Patalpa	Įvairiu metų laiku	Šeiminkas	Prieš malda nuliedamas alaus ant žemės	Apeigos atliekamos slapta, dalyvauja tik šeimynykščiai

Lentelės tęsinys

Šaltinis, metai	Dievybė, į kurią meldžiamasi	Maldos tipas	Vieta	Laikas	Kas meldžiasi	Besimeldžiančiojo laikysena	Pastabos
M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybės <...>“, XVII a.	Gabjaujis, Žemyna, Dievas	Prašymo ir padėkojimo	Patalpa	Ruduo	Šeimninkas, šeimos vyrai	Visi susibūrę aplink pūrą ¹² , šeimninkas laiko rankoje kaušelį	Jei yra krikščionių, pabaigoje sukalba rytmetinę ir vakarinę maldą ir užbaigia: „Vardan Dievo Tėvo...“

Išvados

1. Pažymėtina, jog visos XIV–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotos maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus yra kolektyvinės. Iki XVI a. meldžiamasi dalyvaujant visai kaimo / kelių kaimų bendruomenei, o XVII a. pabaigoje jau meldžiasi tik šeimos nariai (kartais dalyvaujant ir šeimynykščiams, t. y. samdiniams). Kai kuriais atvejais net pabrėžiama, jog meldžiamasi tuo metu, kai nesitikima ko nors ateinant. Kitaip tariant, XVII a. pabaigoje seniesiems dievams skirtos apeigos jau atliekamos slapta, vengiant viešumos.

Kolektyvinis XIV–XVII a. užrašytų maldų pobūdis dar nerodo, kad lietuviai ir prūsai visiškai nepraktikavo individualių maldų. Tokios maldos dėl savo specifiškumo (kalbama vienuoje, nuošalioje vietoje, slapta nuo kitų) galėjo likti to laikotarpio autorių nepastebėtos ir neužrašytos. Kad individualių maldų būta, bent iš dalies paliudija M. Pretorijaus slapčia stebėtas ir aprašytas vienos moters pokalbis „su savo velniu“ jaujoje. Pasak autoriaus, moteris „sukalbėjo daug maldų ir atliko keistų apeigų, kol pagaliau šaukėsi Žemeliuko (*Zemeluks*), kad jis duotų jai žinią, kur galima rasti vagį“ (BRMŠ 3 24).

2. XIV–XVII a. užrašytose maldose į senuosius dievus dažniausiai kreipiamasi su prašymo malda ir tik viena priskirtina mišriam prašymo ir padėkojimo maldų tipui (tiesa, iš rašytiniuose šaltiniuose randamų užuominų ar apeigų aprašymų darytina prielaida, jog šiuo laikotarpiu bemaž tiek pat galėjo būti ir padėkos maldų). Prašymo maldų gausa galėtų būti aiškintina ir vėlyvu jų užrašymu (t. y. senosios religijos nuosmukio metu), kai ima vyrauti ir į aprašytojų akiratį patenka žemesnieji dievai, kurių galiose pasėlių priežiūra, gyvulių prieauglis, namų apsauga, šeimos narių sveikata. Kita priežastis, galėjusi turėti įtakos to laikotarpio maldų tipui, būtų bendruomeninis valstiečių gyvenimo būdas.

¹² *Pūras* – statinaitė biriems produktams matuoti.

3. Vyraujantis kreipimosi į senuosius lietuvių bei prūsų dievus metų laikas – pavasaris ir rudenį, t. y. laikotarpiai, susiję su svarbiausiais žemdirbio gyvenimo įvykiais – sėja ir naujo derliaus sudorėjimu. Iš čia ir pagrindinis kreipimosi į dievus tikslas – užsitikrinti jų pagalbą, siekiant gausnesnio derliaus, bei padėkoti už užaugintus javus, gyvulių prieauglį, namų apsaugą bei šeimynykščių sveikatą.

4. XVI a. šaltinių duomenimis, apeigoms vadovauja bei maldomis į senuosius dievus kreipiasi ir kulto tarnai – vaidila (zegnotas), viršaitis, maldininkas, „pagonių kunigas“, ir paprasti valstiečiai (aukščiausia mergina, kerdžius); XVII a. pabaigoje – jau tik ūkio šeimininkas.

5. Atkreiptinas dėmesys į besimeldžiančiojo elgseną, laikyseną, kuri aiškiai skiriasi nuo kasdienės, įprastos, buitinės elgsenos (pvz., stovima ant vienos kojos, be rankų (paėmus dantimis) išgeriamas ir per galvą sviedžiamas kaušelis, išsitepama krauju, rankoje laikomas alaus pripiltas ąsotis ar kaušelis ir t. t.). XVII a. pabaigoje besimeldžiančiųjų laikyseną (suklaupę ratu aplink pūrą, pakėlę rankas aukštyn), regis, jau bus paveikusi krikščioniškoji tradicija.

6. Hipotetiškai galima teigti, jog nemaža dalis senųjų maldų tekstų susiliejo su krikščioniškomis nekanoninėmis maldomis (plg. M. Pretorijaus užrašytas maldas). Visiškai taip pat tikėtina, jog dalis senųjų maldų ilgainiui virto užkalbėjimais arba bent jau susiliejo su užkalbėjimų tekstais, palinkėjimais, sakomais šeimos ar metinių švenčių proga¹³, ar net patarlėmis¹⁴.

ŠALTINIAI

- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius, 1996, t. 2: *XVI amžius*, Vilnius, 2001, t. 3: *XVII amžius*, Vilnius, 2003, t. 4: *XVIII amžius*, Vilnius, 2005.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston, 1957, t. 17, Boston, 1959.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 3, Vilnius, 1956, t. 7, Vilnius, 1966.
- LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, paruošė Kazys Grigas, Vilnius, 1968.
- MT – *Mūsų tautosaka*, t. IX, Kaunas, 1935.
- RŽ – *Religijotyros žodynas*, sudarytojas Romualdas Petraitis, Vilnius, 1991.
- TLPRŽ – Gintaras Beresnevičius. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius, 2001.
- TŽ – *Tauta ir žodis*, t. 1, Kaunas, 1923, t. 4, Kaunas, 1926.

¹³ Antai Teodoras Lepneris užrašė kūmų palinkėjimus šešiauninkei lietuvininkų krikštynose: *Sveika su sunimi! Dieve duok, idant Sweikei augintumbei! Dieve duk jeib ing wiru sola xsestu, keip mes.* „Sveika su sūnumi! Dieve duok, kad sveikai augintumei! Dieve duok, kad į vyrų suolą sėstų kaip mes“. Jei gimė duktė, jie pakeičia paskutinius žodžius šitaip: *Dieve duk, idant ingi Mergu sola xsestu.* „Dieve duok, kad į mergų suolą sėstų“. <...> Paskui sukalba maldą „Dėkavojame tau, visagalis Pone Dieve...“ Galop šešiauninkė, suėjus šešioms savaitėms, nešasi kūdikį į bažnyčią, „kad padėkotų [Dievui] ir pasimelstų už ją ir jos kūdikį“ (BRMŠ 3 353–354).

¹⁴ Pavyzdžiui: „Dieve duok vienam gimt, ne vienam būti“, „Dieve duok vienam gimt, ale ne vienam dirbt“ (LTt 5 248).

LITERATŪRA

- Balys Jonas 1937. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, *Tautosakos darbai*, [t.] III, p. 149–238.
- Balys Jonas 1951. *Lietuvių tautosakos lobynas*, t. 1–2, Bloomington.
- Balys Jonas 1986. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: Lietuvių liaudies tradicijos*, Silver Spring.
- Balys Jonas 1998. *Raštai*, t. 1, parengė Rita Repšienė, Vilnius.
- Balsys Rimantas 2006. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda.
- Beresnevičius Gintaras 2004. *Lietuvių religija ir mitologija*: Sisteminė studija, Vilnius.
- Būga K. 1907. 1351 metų Kęstučio priesieka, *Draugija: Literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis laikraštis*, Nr. 2, p. 156–160.
- Būga K. 1959. *Rinkiniai raštai*, t. 2, Vilnius.
- Carmody Denise Lardner, Carmody John Tully 2001. *Malda pasaulio religijose*, Kaišiadorys.
- Dumézil G. 1958. *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*, Bruxelles.
- Dundulienė Pranė 1990. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius.
- Dundulienė Pranė 1991. *Lietuvių etnologija*, Vilnius.
- Jucevičius Liudvikas Adomas 1959. *Raštai*, Vilnius.
- Jurginis Juozas 1976. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiškant: Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago.
- Greimas Algirdas Julius 2005. *Lietuvių mitologijos studijos*, Vilnius.
- Kudirka Juozas 1997. *Jurginės*, Vilnius.
- Kučinskas Antanas 1938. *Kęstutis: Lietuvių tautos gynėjas*, Marijampolė.
- Lasickis Jonas 1969. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, paruošė Juozas Jurginis, Vilnius.
- Mierzyński A. 1896. *Źródła do mytologii litewskiej*, t. 2, Warszawa.
- Slaviūnas Zenonas 1997. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose, *Tautosakos darbai*, [t.] VI-VII (XIII-XIV), p. 305–346.
- Ulčinaitė Eugenija, Jovaišas Albinas 2003. *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius.
- Usačiovaitė Elvyra 2004. *Augimo samprata senojoje lietuvių kultūroje*, Vilnius.
- Vaitkevičienė Daiva [2004], *Maldelės*, prieiga per internetą: <<http://www.aruodai.lt>>
- Vaitkevičius Vykintas 1999. Jaunas mėnulis, *Tautosakos darbai*, [t.] XI (XVIII), p. 188–194.
- Vėlius Norbertas 1986. Senovės lietuvių religija ir mitologija, kn.: *Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*, sudarė B. Deksnys, Vilnius, p. 9–42.
- Vyšniauskaitė Angelė 1983. Lietuvių linininkystės papročiai, kn.: Juozas Kudirka, Vacys Milius, Angelė Vyšniauskaitė. *Valstiečių verslai*, Vilnius.
- Žulkus Vladas 2004. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*, Vilnius.

PRAYERS TO THE ANCIENT LITHUANIAN AND PRUSSIAN GODS IN THE 14TH–17TH CENTURY SOURCES

RIMANTAS BALSYS

Summary

A prayer is a certain text, spoken or read by believers in communion with deity or while worshipping a certain object. According to the linguist Būga, the words *malda*, *meldžiu*, *maldau* originated from the closely related ideas of softness or flexibility: cf. Latin *mollis* ‘soft, flexible’; Gothic *mildeis* ‘nice, sweet’; Old High German *milti* ‘friendly, good, nice’. Thus the ancient Lithuanian expression *meldžiu dievą* (‘I pray to God’) means “I soften the God” or “I bend the God.”

So far prayers to the ancient Lithuanian and Prussian deities have not been systematically researched; they used to be dealt with only in connection with another subject of investigation, such as sacrifices or descriptions of the ancient gods.

This article analyzes the contents and functions of prayers (or their fragments) found in the written sources of the 14th–17th centuries and addressing the pre-Christian Lithuanian and Prussian deities. Attention is also paid to the place and time of praying, and the identity of the prayer(s). It focuses on various external signs of expression used by the prayer: the pose of the supplicant, the position of hands and various movements.

Although there is abundant information in the sources of the 11th–13th century regarding the custom of the Balts of giving *the honor due to God* instead to the leafy trees, hills and caves, to the eternal flame and clear waters, the first text of a prayer, or more precisely, the first fragment of a prayer addressed to the ancient Baltic gods was recorded in 1351.

Rather more numerous prayers (or their fragments) to the ancient Lithuanian and Prussian gods were recorded in the 16th century sources (in *Sūduvių knygelė*, the Chronicle by Lucas David, the work by Lasicki, and the Chronicle by Strykowski).

In the end of the 17th century, Motiejus Pretorijus recorded (or rather recounted in his own words) a prayer heard during agricultural festivals of Skalvian and Nadruvian tribes.

1. In the prayers to the ancient gods recorded in the 14th–17th centuries, the supplicant usually addresses the deity with some request. Nevertheless, from hints found in the written sources and rituals described, the conclusion to be drawn is that there could have been almost just as many prayers of thanksgiving. No ritual texts of worship or exaltation are found from this period.

2. The dominating seasons for approaching the ancient Lithuanian and Prussian gods were spring and autumn, i.e. periods connected with the main agricultural tasks, like sowing and reaping the harvest; whence the main point of the prayers: ensuring the help from gods in achieving more abundant harvest and giving thanks for the raised crops and the increased livestock.

3. Prayers recorded in the 14th–17th century sources are collective, i. e. the whole community prayed simultaneously. Still, by the end of the 17th century praying took place only within limits of the family (it is often emphasized that praying took place when success was not expected). This is a result of the decline of the ancient religion.

Although the individually spoken prayers are not recorded in the 14th–17th centuries, this does not exclude their possible existence at this time. Because of their nature (performed when alone, marginally or secretly from others) the individual prayers could have escaped attention of the 14th–17th century authors and gone unrecorded. Pretorijus testifies to their existence by secretly observing and recording a prayer of a woman addressing “her devil” in a granary.

4. It is more frequently men and less frequently women who deliver prayers to the ancient gods. According to the data from the 14th–16th centuries, the cult servants leading the rituals were the (male) *viršaitis* and the (male) *maldininkas* (‘the prayer-giver’), while at the end of the 17th century it was either male or female householder.

5. Attention must be paid to the supplicant’s behavior which distinctly differs from the usual domestic behavior (e. g., standing on one leg, drinking with no use of hands and lifting the cup only by teeth, throwing the cup over the head, etc.). It is quite possible that this was an attempt to imitate or repeat the acts of the primeval deity to whom the prayer was addressed.

6. Over a long period of time, many of the ancient prayers became spells, incantations or exorcisms, or at least merged with such texts, while others turned into wishes spoken during annual holidays, such as Christmas, Easter, Shrovetide, in order to ensure the wellbeing of neighbors and relatives. The latter assumption is supported by examples provided by Pretorijus, who describes the well-wishes uttered when asking for the aid of god, e. g., in Lithuanian *Dieve, duok*, ‘God (vocative case), give (imperative first person)’.

Gauta 2008-03-31